

Marcel van Guldener

Versailles 1919 en de geboorte van het nieuwe Europa

Uitgeverij Aspekt

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
Oostenrijk-Hongarije en Servië	13
De Mythe van het Duitse leger	37
1914 in retrospectief	53
1917 revisited	73
Het uiteenvallen van het Habsburgse Rijk	93
Woodrow Wilson en de Vrede van Versailles	123
“Het Wilde Oosten”	157
Landen met een Grote Eetlust	183
Dankwoord	217
Noten	219

Voorwoord

Het is nu een eeuw geleden dat er een formeel einde kwam aan “De Grote Oorlog”. Het conflict dat de aard en het aanzien van Europa blijvend heeft gewijzigd. Europa was in 1914 nog het dominante continent; vrijwel heel Afrika en grote delen van Azië werden door Europese koloniale machten bestuurd. In termen van internationale handel, industriële productie en financiële diensten was het Oude Continent toonaangevend. Het hart van Europa werd beheerst door een drietal zogenaamd “multi-nationale Rijken”; Allereest het vermolmde Habsburgse Rijk en het al evenmin erg dynamische Tsaristisch Rusland. Als derde het recent verschenen Duitse Rijk dat geregeerd werd door Keizer Wilhelm II. In het zuiden hield de Sultan van het uiteenvallende Ottomaanse Rijk nog krampachtig vast aan zijn laatste bezittingen.

De oorlog die zou uitgroeien tot een Wereldoorlog (de term werd pas nadien voor het eerst gebruikt), werd gevoerd op een schaal die tot dan toe ongekend was. Dit was de eerste “totale oorlog” waarbij de deelnemende landen een soort van “alles-of-niets” strategie hanteerden.

De oorlog kreeg een eigen dynamiek waarbij onbeperkt mensen en materieel werden ingezet en opgeofferd. En toen na vier jaren de stofwolken neerdaalden begon men zich af te vragen wat er nu eigenlijk gebeurd was.

De taak die de “vredesstichters van Versailles” voorgeschoteld kregen was er één van immense omvang. Niet alleen moest er

een nieuw vredesverdrag komen tussen de ervvijanden Frankrijk en Duitsland; in feite diende de hele landkaart van Europa opnieuw te worden ingetekend. Door het uiteenvallen van de “multinationale rijken” zou vooral de kaart van midden- en oost Europa er heel anders uit gaan zien. Waar eerst een paar massieve blokken hadden gelegen was de zaak nu geheel gefragmenteerd. Een flink aantal kleinere naties eisten een plek op de kaart en raakten in veel gevallen ook onderling slaags. Verder dienden de vredesstichters zich bezig te houden met allerlei niet-Europese regelingen waarbij vooral de nieuwe indeling van het Midden-Oosten – na het uiteenvallen van het Ottomaanse Rijk – veel hoofdbreken zou kosten. In feite waren de “Grote Drie” helemaal niet voorbereid op een dergelijke taak en konden zij dit beter overlaten aan de deskundigen. Daarnaast dienden ook afspraken gemaakt te worden voor wat betreft de verdeling van de Duitse koloniale bezittingen in Azië en de Pacific. De Amerikanen zouden er twintig jaar na Versailles nog spijt van krijgen dat zij Japan zo makkelijk weg lieten komen met de “mandaten” over de Carolinen- en de Bismarck-eilandengroepen. Japan zou dit mandaat in de late jaren dertig in elk geval gebruiken om de eilandengroepen om te bouwen tot een labyrint van zwaar versterkte vestingen.

In Europa bleef één groot midden-Europees land over: Duitsland. De Duitsers hadden moord en brand geroepen toen duidelijk werd dat er delen van hun vroegere (deels onrechtmatig verkregen) gebieden aan andere staten zouden worden toegevoegd. Even verontwaardigd waren zij over het feit dat in artikel 231 van het Verdrag van Versailles werd vast gesteld dat Duitsland voor het grootste deel schuldig was aan het uitbreken van de oorlog. Als gevolg daarvan dienden zij een schade-vergoeding aan de Geallieerde landen te betalen welke in de ogen van Duitsland ook weer veel te hoog was vast gesteld. In Duitsland waren ook de “redelijke burgers” oprecht uiterst verontwaardigd over deze in hun ogen veel te “draconische” bepalingen. Vergeten was kennelijk hoe zij zelf Frankrijk in 1871 hadden behandeld; welke bepalingen er in het “Verdrag” (lees diktaat) van Brest-Litovsk met de Russen en met Roemenië in het voorjaar van 1918 stonden en welke plannen Duitsland had met de door de Duitse troepen bezette gebieden wanneer het ooit tot een door Duitsland gedicteerde vrede mocht komen.

Anticiperend op die door Duitsland opgelegde “nieuwe orde” waren er plannen opgesteld om de bezette gebieden langdurig te exploiteren zodat zij in feite gereduceerd zouden worden tot een soort van “win-gewest”. De termen “Lebensraum” en “Drang nach Osten” zullen misschien nog niet letterlijk zijn gevallen maar de Duitse generale staf had wel degelijk soortgelijke bedoelingen. Aangetekend dient wel te worden dat in deze plannen geen sprake was van de misdadige elementen zoals “umsiedlung” en het verdrijven, bestelen en uitroeien van bevolkingsgroepen zoals deze wel later in de plannen van de nazi’s opdoken.

Het lijkt dus ook hypocriet van de Duitsers om zo verontwaardigd te doen over de bepalingen van Versailles terwijl zij zelf vrijwel zeker nog veel hardere voorwaarden zouden hebben gesteld wanneer zij de oorlog hadden gewonnen. En daar lag nu juist het probleem; formeel hadden zij de oorlog niet verloren. Er was een wapenstilstand gesloten maar er was geen sprake van een overgave geweest. Dat was pas gebeurd als de Geallieerden en Amerikanen waren doorgestoten richting het Rijnland en het Ruhrgebied en daadwerkelijk het Duitse leger tot capitulatie hadden gedwongen. Een aantal Republikeinse senatoren binnen de Amerikaanse senaat was groot voorstander van een dergelijke strategie. Voor hen was de oorlog nog maar net begonnen en zij waren niet tevreden met “half werk”. Maar binnen het Geallieerde hoofdkwartier bestond de vrees dat in dat geval de oorlog zich nog jaren zou voortslepen. Men kende de taaiheid van het Duitse leger dat immers pas een half jaar daarvoor nog een immens offensief aan het westelijk front had geopend wat het Geallieerde front bijna had doorbroken. Men was niet op de hoogte van de werkelijke situatie; een Duits leger dat uit elkaar aan het vallen was en een “heimat” welke op het punt stond om toe te vallen aan allerlei bolsjewistische groeperingen. In zo’n chaotische situatie was het niet ondenkbaar dat de Geallieerde troepen binnen een jaar het land onder de voet hadden gelopen.

Was dat beter geweest? In feite wel want nu geloofden de Duitsers dat men niet had verloren en toch de bittere pil van de nederlaag diende te slikken. Zodra de voorwaarden van 11 november 1918 en later 28 juni 1919 bekend werden begon men in Duitsland te ageren tegen deze “onrechtvaardige voorwaarden”.

Sommige generaals speelden met het idee de vijandelijkheden opnieuw te openen en desnoods het leger terug te laten vallen op een “last redoubt” ergens in Oost-Pruisen waar de Duitse troepen nog wel heer en meester waren. Het was de nieuwe staf-chef Generaal Groener die dit tegen hield en aangaf dat het Duitse leger niet in staat zou zijn om nog veel weerstand te bieden.

Kortom, het idee dat Duitsland zeer onrechtvaardig was behandeld groeide uit tot een axioma binnen de publieke opinie in het voormalig Keizerrijk. Daaraan gekoppeld was de gedachte dat dit onrecht vroeger of later ongedaan gemaakt moest worden. Liefst op een vreedzame manier (omdat er vooralsnog geen andere opties waren) maar vanaf 1933 werd de weg ingeslagen die tot nieuwe oorlogen zou leiden.

Er is de vredesstichters van Parijs vaak verweten dat zij er een “potje van maakten”, waarbij het beeld bleef hangen dat de “Grote Drie” (Wilson, Lloyd George en Clemenceau) op een aantal achternamiddagen de zaak beklonken en lukraak nieuwe grenzen lieten intekenen in gebieden waar eeuwenlang geen grenzen waren geweest. Dit verwijt lijkt niet terecht. Het was in de geschiedenis ongekend dat de belangrijkste politieke leiders van drie bepalende landen maandenlang al hun andere belangrijke werk lieten liggen om deze verdragen op te kunnen stellen. In feite draaide alles om het Verdrag met Duitsland en het trekken van nieuwe grenzen in de gebieden die eens beheerst werden door Habsburgers en Ottomanen.

Bij alle vraagstukken die hun aandacht behoefden kwam dan ook nog eens de dreiging van een bolsjewistische revolutie welke dreigde zich als een olievlek naar het westen uit te strekken. En dan moesten er ook nog eens mandaten worden vastgesteld voor alle gebieden waar op dat moment geen zelfstandige regering voorhanden was.

Kortom , de “Grote Drie” stonden voor een Hercules- taak waarbij elk lid van die drie dan ook nog eens zijn eigen agenda had; Wilson met zijn nadruk op het Volkenrecht en zijn principes van zelfbestemming en collectieve veiligheid. Lloyd George, de gehaaide pragmaticus die weinig om idealen gaf maar des te meer om de belangen van Groot-Brittannië en zijn nog immer bestaande wereldrijk. En Georges Clemenceau die te veel oorlog in

zijn leven had gezien om ook maar één seconde te kunnen geloven dat Duitsland door middel van verdragen en het vasthouden aan vage principes in toom gehouden zou kunnen worden. Voor hem telde alleen de vraag welke partij er meer divisies in het veld kon brengen en op wie de Fransen konden rekenen mocht de Teutoonse horde uit het oosten opnieuw de grenzen van zijn geliefde Frankrijk overschrijden.

Was deze hele onderneming, het vaststellen van de verdragen met overwonnen landen, van tevoren een kansloze exercitie? Niet noodzakelijkerwijs want tot de grote economische en later ook politieke crises van de late jaren twintig en vroege jaren dertig leek Europa weer beetje bij beetje op te krabbelen en was er zelfs sprake van een zekere détente, een ontspanning tussen de aartsrivalen Frankrijk en Duitsland met Engeland als derde partner. Dat het toch weer mis ging in een latere fase is diep tragisch maar kan niet toegerekend worden aan de “Grote Drie” die maandenlang in Parijs over kaarten gebogen lagen, vergaderingen bijwoonden en delegaties moesten aanhoren.

Zij deden wat in hun vermogen lag en het was aan een latere generatie politici om de zo duur bevochten vrede te handhaven.

Oostenrijk-Hongarije en Servië

Het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog

Inleiding

Het is juni 1989 als de Joegoslavische leider Slobodan Milosevic naar een kaal oord in een desolaat gebied afreist: *Kosovo Polje*, ook wel genoemd het ‘merelveld’, waar Servische en Turkse legers elkaar zeshonderd jaar daarvoor hadden bevochten. Hoewel de Serven er niet vernietigend werden verslagen, betekende deze slag toch de ondergang van een Servisch Rijk.

De Turken konden nieuwe troepen laten aanrukken; de Serven hadden de keus tussen onderdaan worden van de Turkse Sultan of de vlucht nemen in noordelijke richting.

Gedurende de komende eeuwen zouden grote groepen Serviërs inderdaad richting Kroatië vluchten om aldaar ingelijfd te worden als huurlingen van de Habsburgse legers.

De frontlijn tussen door Habsburgers gecontroleerd gebied en gebieden waar de Sultan zijn macht liet gelden verschoof voortdurend en lag op een gegeven moment, in 1683 om precies te zijn, zelfs bij de keizerlijke hoofdstad Wenen. Na interventie van een Pools leger onder leiding van Jan Sobieski weken de Turken terug om nooit meer in de buurt van Wenen te komen.¹ Het front zou zich daarna voornamelijk op het gebied van het huidige Kroatië bevinden.

Dit verklaart ook de bijzondere vorm van deze jonge staat en het feit dat er langs de grens met Bosnië, dat wél tot 1878 onder beheer van de Sultan zou blijven, overal Servische enclaves zijn ontstaan in deze zogenaamde ‘*Krajina*’, of wel ‘militaire grens’.

Overlevering en cultuur

De Serven moesten aan het dramatische einde van hun eigen rijk een positieve draai geven. Dit deden zij door zich te afficheren als martelaren die zich hadden opgeofferd voor het christelijke Westen. Het Servische hartland waar zich de oudste Orthodoxe kloosters bevonden, het huidige Kosovo, raakte al spoedig ontvolkt doordat hele Servische gemeenschappen uit veiligheidsoverwegingen het verkozen zich te vestigen in de Krajina. Telkens als er weer een, grotendeels mislukte, Habsburgse invasie van door Turken beheerst gebied was geweest, moesten de Serven vrezen voor represailles. Tegelijkertijd was het de Turken gelukt om een deel van de Bosnische bevolking te bekeren tot de Islam. Deze bewoners van centraal-Bosnië hadden niet van harte het evangelie van Mohammed omarmd maar gezien de situatie was het voor hen op dat moment het meest praktische. Zij bleven naast hun moslim-naam vaak gewoon hun eigen Slavische naam voeren.²

In de ogen van de orthodoxe Serven was dit niets minder dan verraad en ketterij. Hoewel zij etnisch grotendeels van dezelfde Slavische stammen afkomstig waren, zou er door de Serven minachtend over hen worden gesproken als ‘Turken’.

Het is altijd frappant om te constateren hoe kleine etnische gemeenschappen zich in het woelige Europa staande hebben kunnen houden en hun tradities en cultuur hebben weten te behouden. De Slovenen, een volk van niet meer dan anderhalf miljoen mensen, hebben onder de vleugels van de Habsburgers hun eigen identiteit weten te behouden. De bewoners van Letland hebben eeuwenlang eerst onder Duitse, daarna onder Russische overheersing geleefd alvorens zij in 1919 kortstondig de genoegens van een eigen staat mochten smaken.

Dit gold des te meer voor de Serven die konden bogen op een martiale geschiedenis van ‘Turkenbestrijders’. Gedurende de achttiende eeuw werd duidelijk dat het uit was met de expansieve kracht van het Turkse Rijk. Rusland en Oostenrijk rukten op in de richting van Constantinopel. Deze trend werd voor korte tijd onderbroken door de Franse Revolutionaire periode die alles in Europa op zijn kop zette. Napoleons minst roemruchte avontuur, de expeditie naar Egypte, liet in elk geval de indruk achter dat het

Midden Oosten zeer kwetsbaar was voor westerse penetratie. Een ander gevolg van deze periode was de verspreiding van het idee van nationale zelfbeschikking. De Serven hadden in de loop der tijden meer rechten verworven en wilden deze aan het begin van de negentiende eeuw omruilen voor zelfstandigheid. Een opstand tegen het Turks gezag mislukte, maar in 1829 zag de sultan zich gedwongen de Serven formeel binnenlandse autonomie toe te staan met een eigen koning, Milos Obrenovic.

kaart van Habsburgse Rijk, 1914

Balkanstaten

Deze situatie werd in 1878 formeel bevestigd tijdens het Congres van Berlijn.

Na het zoveelste Russisch-Turkse conflict wilden de Europese machten voorkomen dat Rusland het geheel voor het zeggen zou